

**NEMIS TILI DARSLIKLARIDA KSENOLOGIK KOMPOONENTLARNING AKS
ETISHI VA ULARNING MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI
SHAKLLANTIRISHDAGI O‘RNI**

Mamatusunova Umida Shuxratovna

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Nemis tili nazariy fanlar kafedrası stajyor
o'qituvchisi*

Annotatsiya

Zamonaviy xorijiy til ta'limida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ta'lim jarayonining ustuvor strategik yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu maqolamda nemis tili darsliklarida aks etgan ksenologik komponentlarning lingvodidaktik va lingvomadaniy xususiyatlari hamda ularning o'quvchilarda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotimiz davomida nemis tili darsliklarida uchraydigan madaniy konseptlar, milliy qadriyatlar, ijtimoiy-madaniy me'yorlar, kommunikativ xulq-atvor modellari, realiyalar va mamlakatshunoslikka oid materiallarning mazmuni ksenologik yondashuv asosida baholanadi. Shuningdek, mazkur komponentlarning o'quvchilarda boshqa madaniyat vakillariga nisbatan bag'rikenglik, madaniy sezgirlik, empatiya, kommunikativ moslashuvchanlik hamda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotimiz natijalari nemis tili darsliklarida ksenologik komponentlardan tizimli foydalanish o'quvchilarning lingvomadaniy tafakkurini boyitishi, xorijiy tilni autentik madaniy kontekstda o'zlashtirishiga xizmat qilishi hamda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy komponentlarini samarali rivojlantirishga imkon yaratishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ksenologik komponent, ksenologiya, nemis tili darsliklari, madaniyatlararo kompetensiya, milliy qadriyatlar, kommunikativ xulq-atvor, autentik materiallar, xorijiy til ta'limi.

Kirish

Globalashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy aloqalarning kengayishi xorijiy tillarni o'qitish metodikasiga yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy til ta'limining asosiy maqsadi endilikda faqat grammatik kompetensiyani shakllantirish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularda turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot olib borish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan nemis tili

darsliklarining mazmunida aks etgan ksenologik komponentlarni ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb lingvodidaktik muammolardan biri hisoblanadi.¹

Ksenologik komponentlar o‘quvchilarda "o‘z" va "o‘zga" madaniyatni qiyosiy idrok etish, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni anglash, madaniy tafovutlarni to‘g‘ri talqin qilish va ularga nisbatan tolerant munosabatni shakllantirishga xizmat qiluvchi lingvomadaniy birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, zamonaviy nemis tili darsliklarida Germaniya, Avstriya va Shveysariya kabi nemis tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarning kundalik turmush tarzi, ta‘lim tizimi, oilaviy munosabatlari, milliy bayramlari, urf-odatlar, kommunikativ etiketi va ijtimoiy qadriyatlari haqidagi autentik matnlar o‘quvchilarning madaniyatlararo tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim didaktik vositalar hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Madaniyatlararo kompetensiya nazariyasining ilmiy asoslari M. Byram tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, olim ushbu kompetensiyani lingvistik bilimlar, sotsiomadaniy bilimlar, interpretatsiya va qiyoslash ko‘nikmalari, madaniyatlararo muloqot tajribasi hamda tanqidiy madaniy tafakkurning uzviy birligi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, xorijiy tilni o‘rganuvchi shaxs nafaqat til vositalaridan to‘g‘ri foydalanishi, balki boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqot olib borish, madaniy tafovutlarni anglash va ularga mos ravishda kommunikativ strategiyalarni tanlay olish kompetensiyasiga ham ega bo‘lishi zarur.

Til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi masalasi C. Kramersch tadqiqotlarida ham chuqur yoritilgan. Tadqiqotchi tilni madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholab, xorijiy til darsliklari madaniyatni ifodalovchi autentik matnlar, kundalik hayotiy vaziyatlar, milliy qadriyatlar va kommunikativ odob me‘yorlarini o‘z ichiga olishi lozimligini ta’kidlaydi. Uning konsepsiyasiga ko‘ra, til birliklari faqat grammatik hodisa emas, balki muayyan jamiyatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi lingvomadaniy fenomen hisoblanadi.²

---

¹ Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

² Kramersch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotimizda nemis tili darsliklarida uchraydigan ksenologik komponentlarning mazmuni, lingvomadaniy xususiyatlari hamda ularning madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlarini aniqlash maqsadida zamonaviy pedagogik va lingvodidaktik tadqiqot metodlaridan kompleks foydalanildi.

Tadqiqot bosqichi	Qo‘llanilgan metod	Metodning mazmuni
1-bosqich	Ilmiy-nazariy tahlil	Ksenologiya, lingvomadaniyat, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya hamda xorijiy tillarni o‘qitish metodikasiga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tizimli tahlil qilindi.
2-bosqich	Kontent tahlili (Content Analysis)	Nemis tili darsliklaridagi matnlar, dialoglar, rasmlar, mashqlar va mamlakatshunoslik materiallari tahlil qilinib, ulardagi ksenologik komponentlar aniqlandi.
3-bosqich	Lingvokulturologik tahlil	Darsliklarda uchraydigan milliy-madaniy birliklar, realiyalar, madaniy konseptlar va kommunikativ etiket formulalarining lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilindi.
4-bosqich	Qiyosiy tahlil	Nemis tili darsliklarida berilgan madaniy materiallar O‘zbekiston milliy-madaniy qadriyatlari bilan qiyoslanib, o‘xshash va farqli jihatlari aniqlandi.
5-bosqich	Didaktik tahlil	Ksenologik komponentlarning o‘quvchilarda madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari hamda metodik funksiyalari baholandi.
6-bosqich	Umumlashtirish va interpretatsiya	Olingan ilmiy natijalar umumlashtirilib, nemis tili darsliklaridan madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishda samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy-metodik xulosalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Nemis tili darsliklarining mazmunini lingvodidaktik hamda ksenologik nuqtai nazardan tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy darsliklar o‘quvchilarga faqat tilning fonetik, leksik

va grammatik tizimini o‘rgatish bilan cheklanmay, balki nemis tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarning madaniy hayoti, milliy qadriyatlari, ijtimoiy me‘yorlari va kommunikativ xulq-atvorini ham izchil yoritishga yo‘naltirilgan. Bu esa darsliklarni madaniyatlararo kompetensiyani shakllantiruvchi muhim lingvodidaktik manba sifatida baholash imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida nemis tili darsliklarida uchraydigan ksenologik komponentlar mazmuniga ko‘ra bir necha guruhlariga ajratildi. Birinchi guruhni mamlakatshunoslikka oid birliklar tashkil etadi. Darsliklarda Germaniya, Avstriya va Shveysariyaning geografik joylashuvi, yirik shaharlari, tarixiy obidalari, ta‘lim tizimi, ekologik siyosati va kundalik turmush tarzi haqidagi autentik matnlar muntazam uchraydi. Masalan, **Berlin, Munchen, Hamburg** shaharlari yoki **Brandenburger Tor, Kölner Dom** kabi tarixiy obidalar haqidagi matnlar o‘quvchilarning mamlakatshunoslik bilimlarini kengaytirish bilan bir qatorda, nemis jamiyatining tarixiy va madaniy taraqqiyoti haqida ham tasavvur hosil qiladi.

Ikkinchi guruhni milliy-madaniy konseptlar tashkil etadi. Darsliklarda **Heimat, Kindergarten, Schultüte, Abendbrot** kabi tushunchalar muntazam uchraydi. Ushbu birliklar oddiy lug‘aviy ma‘nodan tashqari, nemis xalqining tarixiy tajribasi va milliy dunyoqarashini ham ifodalaydi. Xususan, **Heimat** konsepti nafaqat "vatan" ma‘nosini, balki insonning tug‘ilib o‘sgan muhitga bo‘lgan ruhiy bog‘liqligini ham anglatadi. **Schultüte** esa Germaniyada bolaning birinchi maktab kuniga bag‘ishlangan an’anani ifodalaydi. Mazkur tushunchalarni lingvomadaniy izohlar asosida o‘rganish o‘quvchilarning madaniy tafakkurini rivojlantirib, boshqa xalq qadriyatlarini anglashiga xizmat qiladi.³

Tahlil davomida kommunikativ etiket birliklari ksenologik komponentlarning eng faol qatlamlaridan biri ekanligi ham aniqlandi. Darsliklarda **Guten Morgen, Guten Tag, Hallo, Auf Wiedersehen, Entschuldigung, Vielen Dank** kabi muloqot formulalari real kommunikativ vaziyatlar asosida berilgan. Ayniqsa, **du** va **Sie** murojaat shakllarining qo‘llanishiga alohida e‘tibor qaratilishi nemis jamiyatidagi rasmiy va norasmiy muloqot me‘yorlarini o‘quvchilarga tushuntirish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarda sotsiolingvistik kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Nemis xalqining milliy bayramlari ham darsliklarda muhim ksenologik komponent sifatida aks etgan. Jumladan, **Weihnachten, Ostern, Karneval** kabi bayramlarga oid matnlar va

---

³ Risager, K. (2007). *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.

vizual materiallar orqali o‘quvchilar bayramlarning kelib chiqishi, o‘tkazilish tartibi hamda ularning madaniy mazmuni bilan tanishadi. Masalan, **Weihnachten** mavzusida **Adventskranz**, **Weihnachtsmarkt**, **Tannenbaum**, **Geschenke** kabi tushunchalar izohlanadi. Ushbu materiallarni O‘zbekistonda nishonlanadigan Yangi yil yoki Navro‘z bayramlari bilan qiyoslash topshiriqlari o‘quvchilarda madaniyatlararo tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, darsliklarda milliy taomlar, kiyinish madaniyati va kundalik turmush tarziga oid ma‘lumotlar ham keng o‘rin olgan. **Brezel**, **Bratwurst**, **Sauerkraut**, **Apfelstrudel** kabi milliy taomlar haqidagi matnlar o‘quvchilarga nemis gastronomik madaniyatini tanishtiradi. Bunday mavzularni o‘rganish jarayonida o‘quvchilar ushbu taomlarni o‘zbek milliy oshxonasi bilan taqqoslab, o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Natijada ularda madaniy qiyoslash va tahlil qilish kompetensiyasi rivojlanadi.

Tahlil natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, zamonaviy nemis tili darsliklarida vizual materiallardan foydalanish darajasi yuqori. Fotosuratlar, xaritalar, infografikalar, illyustratsiyalar hamda autentik reklama va afishalar ksenologik axborotni yanada tushunarli va esda qolarli tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Ayniqsa, vizual materiallar boshlang‘ich va o‘rta bosqich o‘quvchilarida madaniy axborotni tezroq qabul qilish va uzoq muddat eslab qolishga yordam beradi.

O‘tkazilgan ilmiy tahlillar asosida quyidagi natijalarga erishildi: birinchidan, nemis tili darsliklarida ksenologik komponentlar tizimli va izchil tarzda integratsiyalashgan bo‘lib, ular o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini madaniy bilimlar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, darsliklarda berilgan autentik matnlar, kommunikativ vaziyatlar va lingvomadaniy birliklar o‘quvchilarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning kognitiv, emotsional va xulq-atvor komponentlarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Uchinchidan, Germaniya va O‘zbekiston madaniyatlarini qiyoslashga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarda tolerantlik, empatiya, madaniy sezgirlik va global tafakkurni shakllantirishda samarali pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli nemis tili darsliklarini yaratish va takomillashtirish jarayonida ksenologik komponentlarning mazmuni, sifati va metodik taqdimotiga alohida e‘tibor qaratish xorijiy tillarni o‘qitish samaradorligini yanada oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
3. Risager, K. (2007). *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.
4. Fantini, A. E. (2006). *Exploring and Assessing Intercultural Competence*. Brattleboro: Federation of the Experiment in International Living.
5. Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company.
6. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. New York: Anchor Press.
7. Hammerly, H. (1982). *Synthesis in Second Language Teaching: An Introduction to Linguistics*. Blaine: Second Language Publications.
8. Solodova, N. V. (2005). *Lingvostranovedeniye v prepodavanii nemetskogo yazyka*. Moskva: Filologiya.
9. Bredella, L. (2003). *Literarisches und interkulturelles Verstehen*. Tübingen: Narr Verlag.
10. Roche, J. (2013). *Fremdsprachenerwerb – Fremdsprachendidaktik*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
11. Karimov, Sh. Sh. (2022). *Chet tillarni o‘qitishda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.
12. Abdullayeva, D. (2021). Chet tillarni o‘qitishda lingvomadaniy yondashuvning o‘rni. *O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ilmiy axborotnomasi*, №2, 84–90.
13. Karimova, M. (2022). Boshlang‘ich sinflarda chet tilini o‘qitishda o‘yin metodlarining roli. *Ta’lim va rivojlanish*, №4, 56–61.